

УДК 81'373.612+81.373.72

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З БРИТАНСЬКИМ ЕТНОКУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ

Фрідріх А.В.

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті запропоновано когнітивно-семасіологічний підхід до вивчення семантичних особливостей фразеологічних одиниць сучасної англійської мови, які відображають систему цінностей британської лінгвокультурної спільноти. Інформація, що міститься у внутрішній формі фразеологічної одиниці, – це фрагмент значення, котрий активує у свідомості носіїв мови широку розумову сутність, до якої належить етнокультурний семантичний компонент. Класифіковано денотативну сферу етномаркованих фразеологізмів британського походження.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, внутрішня форма фразеологічної одиниці, етнокультурний семантичний компонент, концептуальне мапування, когнітивно-семасіологічний підхід.

Дане дослідження присвячене проблемі семантики фразеологічних одиниць (ФО) сучасної англійської мови, в яких до процесу семіозису залучено образ, пов'язаний з етнокультурно специфічним фрагментом життєвого світу британців. Здійснений у роботі когнітивно-семасіологічний аналіз цих одиниць, тобто фразеологізмів із британським етнокультурним семантичним компонентом (ЕКСК), надає можливість з'ясувати особливості змістової організації та виявити механізми формування їх значення.

Попри значний інтерес дослідників до вивчення ЕКСК фразеологічних одиниць з позицій різних мовознавчих дисциплін – лінгвокраїнознавства (Є. М. Верещагін, С. Н. Денисенко, В. Г. Костомаров, Т. В. Лиховидова, Д. Г. Мальцева), зіставно-порівняльної фразеології (О. Ф. Арсеньєва, Є. Н. Гилязева, А. Д. Райхштейн, Є. М. Солодухо, З. І. Унук, Т. Н. Федуленкова), лінгвокультурології (Б. М. Ажнюк, Г. А. Багаутдінова, О. І. Бикова, Н. Г. Брагіна, Д. О. Добровольський, В. І. Зімін, Н. М. Кирилова, Д. К. Лопарева, Н. О. Потапушкін, В. М. Телія, З. З. Чанишева) та когнітивної лінгвістики (І. О. Голубовська, М. Л. Ковшова, О.О.Нагорна, Н. К. Рябцева, О. О. Селіванова, Р. Х. Хайруліна), – природа цього складного феномена залишається сьогодні у багатьох аспектах відкритим питанням. Насамперед існують труднощі у визначенні лінгвістичного статусу ЕКСК та встановленні способів його входження до змістової структури ФО, продовжується пошук критеріїв виокремлення його різновидів та добору терміна на його позначення. Так, науковці називають ЕКСК культурною конотацією (В. М. Телія), етнокультурним смислом (З. З. Чанишева), культуроносним сенсом (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров).

Актуальність дослідження визначається його приналежністю до сучасної когнітивної парадигми лінгвістичного знання, у відповідності до якої структура значення ФО з британським ЕКСК розглядається з позиції когнітивної семасіології.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі етнокультурного компонента у семантичній організації британських ФО. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: виокремити різновиди етнокультурно маркованих ФО британського походження та класифікувати їх денотативну сферу.

Об'єктом дослідження є ФО з британським ЕКСК. **Предметом** вивчення виступають семантичні та когнітивні особливості цих одиниць, у яких проявляється етнокультурна специфіка.

Матеріалом дослідження слугували 132 ФО з автентичним ЕКСК, до яких належать одиниці, що містять у своєму складі британську реалію та/або супроводжуються словниковою глосою *Brit*. Їх було отримано методом суцільної вибірки з фразеологічних словників англійської мови.

ФО, котрі відбивають народні традиції британців, було поділено на чотири групи: (1) ФО, що відображають британця як особистість, (2) ФО на позначення британця як частини соціуму, (3) ФО, що характеризують спосіб дії британця, (4) ФО, які відображають взаємодію британця із навколишнім середовищем.

1. До ФО, що відображають британця як особистість, увійшло 22% корпусу досліджуваного матеріалу. У цій групі було виокремлено такі підгрупи: (1) найменування одиничної особи, (2) особисті властивості людини та (3) її стани [1].

До підгрупи (1) відносимо ФО, які називають видатних представників Великої Британії, вказуючи на їх суспільну роль, особисті риси. Наприклад, щоб встановити значення ФО *the Iron Lady* (досл. залізна леді) в повному обсязі, необхідно звернутися до образу Маргарет Тетчер – жінки, яка завдяки своїм особистим властивостям стала прем'єр-міністром Великої Британії. Наполегливість та рішучість її характеру, котрі відбивають похідне значення іменника *iron* (в атрибутивній позиції – «твердий», «рішучий»), допомогли їй реалізувати запропоновану їй Кабінетом політику, незважаючи на опір опозиції та критику з боку громадськості [4, с. 352].

Серед ФО, які входять до складу підгрупи (2), виокремлюються фразеологічні номінації соціального походження людини, розумових здібностей, моральних якостей, рис характеру та зовнішнього вигляду. Так, наприклад, соціальне походження людини може бути престижним: *to grow up with the rituals of Henley and Wimbledon* (вирости в заможній родині), або непрестижним: *country blood* (людина, яка має темношкірих предків) [8, с. 433].

Риси характеру людини, що відбиваються у значенні ФО з британським ЕКСК, є переважно негативними, наприклад: *pudding heart* (бо-

гуз), *tongue in check* (нещира людина), *lady killer* (серцеїд), *wild cat* (запальний) [9, с. 95].

Підгрупу (3) поділяємо на психічні та фізичні стани людини. Серед психічних станів виокремлюються емоційні, наприклад: *to get the hump* (засмутитися) і *pleased as Punch* (задоволений), та психоментальні, наприклад; *two stops from Becnontree, Tom o'Bedlam* (божевільний) [6, с. 452]. На відміну від психічних станів, які можуть бути і позитивними, і негативними, фізичні стани людини, що отримують відбиття у ФО з британським ЕКСК, є негативними завжди. Наприклад, *one over the eight* (бути п'яним), *Davy Jones's locker* (могила моряків, які потонули у морі) [11, с. 62].

2. Частка ФО на позначення британця як частини соціуму щодо здатності виконувати соціальні ролі становить 23% корпусу. ФО цієї підгрупи можуть позначати угруповання за статусною ознакою, професійні об'єднання, наприклад: *Sloane Ranger* (нижчих за соціальним положенням), *below the salt* (пересічних громадян) [4, с. 321]. Соціальний статус британця визначає рівень його владної впливовості, а саме: *big wig* (впливова людина), *The Grand Old Man* (відомий діяч) [10, с. 142].

Значення ФО з британським ЕКСК може містити відомості про професію людини, наприклад: *Jack Tar* (моряк), *Tom Tailor* (кравець) [10, с. 120].

Інституційні ознаки, наявні у ФО з британським ЕКСК, можуть бути як конкретними, так і доволі абстрактними. Так, наприклад, ФО *Banbury man* (пуританин) називає людину за її релігійними переконаннями, а фразеологізм *above/below the gangway members* (члени парламенту, представники уряду/опозиції) – їх політичні погляди [3, с. 362].

Соціальні ролі британця, що відбиваються в семантиці досліджуваних фразеологізмів, можуть бути реляційними або інституційними. Реляційні ролі суб'єкта пов'язані з місцем, яке він може посідати у складі малої соціальної групи, наперед, родини, наприклад, *ball and chain* (дружина, яка утримує чоловіка від того, що він бажає робити) [11, с. 521].

Стосунки індивіда поза межами родини відбиваються у ФО тоді, коли вони мають негативне забарвлення, наприклад, *to be at daggers drawn* (ворогувати). Зафіксовані у фразеологічному фонді англійської мови інституційні ролі британця є завжди негативними, наприклад, *in clink* (у в'язниці) [4, с. 23].

3. ФО, що характеризують спосіб дії британця, складає 24% корпусу. Виконувати суб'єктом дії поділяються на фізичні, ментальні, символічні та способу дії. Фізичні дії відбиває, наприклад, семантика фразеологізмів *to wet smb's whistle* (поновити склянку з алкогольним напоєм) та *to do a Lord Lucan* (зникнути, втекти) [6, с. 123]. Психоментальні дії ілюструють ФО *get someone's goat* (нервувати когось) та *put on one's thinking cap* (серйозно обдумувати) [4, с. 235]. Символічні дії відображено, наприклад, у ФО *to reach the woolsack* (стати лорд-канцлером) та *to dance attendance* (виявляти надмірну увагу до когось) [4, с. 69]. Різновидом символічних дій є мовленнєві дії, наприклад, *to kiss the Blarney stone* (підлещуватися), *to blow one's own trumpet* (вихва-

лятися) [3, с. 356]. Характеристика способу дії визначена в ФО: *by hook or by crook* (усіма правдами та неправдами) та *to fight like Kilkenny cats* (вести люту непримиренну боротьбу) [6, с. 23].

4. Група ФО, які відображають взаємодію британця із навколишнім середовищем, є найбільшою – 31%. У її складі виокремлюються ФО на позначення природного, матеріального та символічного середовищ.

Природне середовище життєдіяльності британця відбивається у фразеологічних найменуваннях рослин, наприклад, *Cheddar pink* (різновид гвоздики) (Flowers), небесних світил, наприклад, *Charles's Wain* (Велика Ведмедиця), географічних регіонів, таких, як *the Land of Cakes* (Шотландія) та кліматичних умов, наприклад, *pea soup* (жовтий лондонський туман) [6, с. 411].

Техногенне середовище, або створена народом матеріальна культура, втілюється у фразеологізованих назвах будівель, наприклад, *Anderson shelter* (бомбосховище Андерсона), транспортних засобів, наприклад, *the twopenny tube* (лондонське метро) [7, с. 397].

Символічне середовище життєдіяльності британців представлено в корпусі назвами інституцій, наприклад, *the old lady of Threadneedle street* (Англійський банк), символів, як *the British lion* (британський лев), міфічних істот, наприклад, *good folk* (феї, ельфи), абстрактних сутностей, наприклад, *baker's dozen* (тринадцять) [11, с. 326].

Щодо джерел образів, що мотивують значення англійських фразеологізмів, які відбивають народні традиції, то їх було поділено за двома критеріями: типом індикатора етнокультурної маркованості фразеологізмів та природою фонового знання, необхідного для розуміння фразеологічного значення [1]. Під індикатором або маркером етнокультурного змісту фразеологізму вслід за А.В. Ухтомським розуміємо мовну одиницю, що входить до складу ФО та відзначається етнокультурною своєрідністю [2, с. 5].

Індикаторами етнокультурного змісту фразеологізмів британського походження можуть такі.

1. Антропоніми (імена історичних осіб, типові британські імена та імена фольклорних і літературних персонажів). Так, наприклад, ФО *Florence Nightingale* (медична сестра) походить від імені та прізвища англійської медсестри, яка стала національною героїнею, символом безкорисливого служіння людям, завдяки своїй діяльності під час Кримської війни [8, с. 53].

2. Топоніми, серед яких виокремлюються назви вулиць, районів та установ Лондона і назви графств, міст та селищ Великобританії. Наприклад, ФО *on Carey Street* (бути у боргах, складному матеріальному становищі) містить назву вулиці, на якій колись було розташовано суд у справах про банкрутство [6, с. 146].

3. Реалії (харчові, грошові, спортивні або ті, що пов'язані з мореплавством). Наприклад, ФО *have one's innings* (усьому свій час) містить спортивний термін *inning* (черга, послідовність), що походить із крикету [7, с. 57].

Особливості мовної форми – фонетичні, лексичні та граматичні – також можуть бути основою формування образу, що є підґрунтям значення етномаркованих ФО британського походження. Розглянемо їх детальніше.

1. Фонетичні особливості ФО. Характерним евфонічним засобом утворення досліджуваних фразеологізмів є алітерація, насамперед, повторення приголосних звуків у початковій позиції, наприклад, *Big Ben* (годинникова башта у Лондоні, частина архітектурного комплексу Вестмінстерського палацу) [6, с. 234]. Рима, що зумовлює також певну ритмічну організацію вислову, спостерігається, наприклад, у фразеологізмах *Vox and Cox* (чергування) та *booze cruise* (подорож-прогулянка за алкогольними напоями) [4, с. 89].

Народна етимологія, що спирається на випадковий збіг або навіть віддалену схожість у звучанні слів, також є джерелом появи ФО з ЕКСК. Приміром, ФО *Jolly Roger* (Веселий Роджер, піратський прапор) походить від французького словосполучення *joyeux rouge* (яскраво-червоний). Піратський прапор у ті часи був криваво-червоного кольору, який символізував собою смерть. Згодом цей вислів, зазнавши фонетичних змін, став тлумачитися у більш зрозумілий для англіців спосіб як «Веселий Роджер» [7, с. 57].

2. Лексичні особливості ФО виявляються у грі слів, завдяки якій посилюється експресія ФО та досягається гумористичний ефект. Приміром, у ФО *to keep one's eyes peeled* (бути напоготові, бути уважним та спостережливим) обігрується значення дієслова *peel* (знімати лущиння), що є одночасно посиланням на сера Роберта Піла, який у 1820 році заснував першу організовану поліцію у Британії. Офіцери цієї служби, відомі як «пілери» або «бобі», мали бути уважними та спостережливими, тобто від них вимагалася здатність «тримати очі відкритими» [6, с. 427].

Архаїзми як компоненти ФО також є маркерами етнокультурної специфіки останніх. Приміром, ФО *spick and span* (елегантний, модний, сучасний) походить від виразу *spick and span-new*, де *span-new* означає «абсолютно новий; щойно куплений», а *spick* є варіантом слова *spike* (цвях). У XVI ст. цвяхи вироблялися із заліза і невдовзі втрачали блиск. Можливо тому нові цвяхи почали асоціюватися із чистотою та новизною [4, с. 148].

3. Морфологічні особливості ФО з британським ЕКСК виявляються в конверсії. Наприклад, ФО *Joshing me?* (Дуриш мене? Сміється, чи що?) (*Idiomsite*) містить дієслово *to josh*, утворене шляхом конверсії від власного імені Джош (*Josh*). Серед синтаксичних засобів утворення ФО з ЕКСК виокремлюється паралелізм, який інтенсифікує фразеологічне значення, наприклад, *a good Jack makes a good Gill* (гарна дружина створюється гарним чоловіком – і навпаки) [3, с. 369].

У процесі формування значення ФО з ЕКСК можуть брати участь декілька засобів одночасно. Наприклад, у ФО *kith and kin* спостерігається залучення архаїзмів та алітерація, а у фразеологізмі *bring back the bacon* – поєднання алітерації та ритмічного рисунку.

У фразеології відображається і фізична картина світу, і соціально-психологічні стани людини, а також її емоції, почуття, внутрішній світ. Це дає нам підстави стверджувати, що фразеологічна семантика є наскрізь антропоцентричною, оскільки саме людина є носієм ідеалів, ціннісних установок, системи знань. Така система знань може бути як універсальною, так і національно-специфічною.

Отже, фразеологічні засоби мови є квінтесенцією її національного обличчя. Вони містять у собі велику силу експресії та емоційної насаги. ФО, що відбивають народні традиції британців, характеризуються багатьма критеріями та мають різні особливості. Таким чином, саме дослідження цього етнокультурного фону створює відчуття володіння мовою, бо для того, щоб володіти мовою певного народу, необхідно, перш за все, збагнути культурну спадщину та історію цього народу.

Положення, сформульовані в роботі, не вичерпують порушеної у ній проблематики остаточно. Вони відкривають перспективи подальших розвідок у дискурсивній реалізації фразеологізмами британського походження свого етнокультурного потенціалу тощо.

Список літератури:

1. Нагорна О.О. Національно-марковані фразеологізми та джерела їх виникнення в англійській мові / О.О. Нагорна // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – № 3. – С. 77-79.
2. Ухтомский А.В. Английские фразеологизмы в устной речи / Ухтомский Алексей Владимирович. – М., 2005. – 451 с.
3. Collins Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian Semibilingual / Collins V. – К.: Всеуито, 2002. – 475 с.
4. Collins Shorter English Dictionary 60.000 References with etymological pronouncing / Collins V. – London, 1973. – 674 p.
5. Concise Etymological Dictionary of the English Language. By the rev. W. Skeat. – New-York, 1983 – 1039 p.
6. Cowie A.P. Oxford Dictionary of English Idioms: Oxford Dictionary of Current Idiomatic English (2 vol.), Oxford University Press / Cowie A.P., 1996. – 517 p.
7. Hornby A.S. Oxford Student's Dictionary of Current English / Hornby A.S. – England: Longman Group Ltd, 1983. – 1400 p.
8. Howarth Peter Andrew. Phraseology in English Academic Writing: Some implications for language learning and dictionary making / Howarth Peter Andrew. – Tübingen: Niemlyer, 1996. – 456 p.
9. Jennifer Seidl W. Mc Morie. English idioms and how to use them / Jennifer Seidl, W. Mc Morie. Предисл. Медниковой Э. М. – М.: Высш. школа, 1983. – 265 с.
10. Kunin A. V. English-Russian dictionary of idioms / Kunin A. V. – М., 2005. – 503 с.
11. Longman Dictionary of English Idioms / Addison Wesley Longman. – London, 1989. – 713 p.

Фридрих А.В.

Ровенский государственный гуманитарный университет

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С БРИТАНСКИМ ЭТНОКУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ

Аннотация

В статье предложен когнитивно-семасиологический подход к изучению семантики фразеологических единиц современного английского языка, которые отображают ценности британской лингвокультурной общности. Информация, содержащаяся во внутренней форме фразеологической единицы, – это фрагмент значения, активизирующий в сознании носителей языка широкую умственную сущность, к которой принадлежит этнокультурный семантический компонент. Классифицирована денотативная сфера этномаркированных фразеологизмов британского происхождения.

Ключевые слова: фразеологическая единица, внутренняя форма фразеологической единицы, этнокультурный семантический компонент, концептуальное картирование, когнитивно-семасиологический подход.

Fridrikh A.V.

Rivne State University of Humanities,

SEMANTIC OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH BRITISH ETHNOCULTURAL COMPONENT

Summary

The article deals with the cognitive and the semasiological approach to examining those semantic features of phraseological units in Modern English, which indirectly reflect the system of values of British linguocultural community. According to the postulates of this approach, the information manifested by the inner form of a phraseological unit is a fragment of meaning which activates a broader mental entity in the mind of speakers. The ethnocultural semantic component of phraseologisms, in particular, is this kind of entity. The denotational sphere of ethnoculturally marked phraseological units has been classified.

Keywords: phraseological unit, inner form of phraseological unit, ethnocultural semantic component, conceptual mapping, cognitive and the semasiological approach.